

ГУМАНІЗМ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНА ІДЕЯ СУЧАСНОГО ПРАВОВОГО СВІТОГЛЯДУ

Гуманізм (від лат. *humanus* — людський, людський) у праві — одна з найсуттєвіших органічно властивих праву якостей, завдяки інтерпретації якої право у філософському і соціологічному розумінні характеризується як загальна міра свободи, рівності і справедливості у суспільстві, яка повинна визначати зміст кожної правової норми. Саме такі соціальні цінності як свобода, рівність, справедливість становлять сутність гуманізму права — систему поведінкових стандартів, за якими члени суспільства мають діяти у відповідних ситуаціях, щоб їх інтереси узгоджувалися з інтересами та потребами інших людей, держави і громадськими інтересами [1, с. 660]. У сучасний період поширення методологічного плюралізму у праві звернення до проблематики гуманізму є об'єктивною потребою теперішнього етапу розвитку юриспруденції, результатом загального поширення у світі гуманітарних знань.

Представники правознавства, політології, соціології вже неодноразово зверталися до гуманістичної тематики, аналізуючи гуманізм в контексті природи суспільних відносин (Т. Шатунова, Б. Лебедев, М. Медянцева), змісту соціальних процесів (М. Корнева, В. Бойко), галузевого правового регулювання (С. Пепеляєв, Н. Малеїн) тощо.

Проте зазначений напрям наукових пошуків, завдяки якому стає можливим виокремити людину як особливу соціальну цінність, на благо якої мають працювати правові інститути, не втрачає своєї актуальності, а навпаки — набуває ознак значущої наукової проблеми, рис основоположної ідеї, що має вплив на практику життя, закладає основи правового світогляду. Особливо це актуалізується для правового життя українського суспільства у зв'язку із ствердженням ліберальних цінностей, побудованих на ідеалі вільної та надійно захищеної особистості.

У зв'язку з цим основною метою статті є висвітлення сутності та значущості ідей гуманізму, для чого необхідно охарактеризувати історичний аспект праворозуміння гуманістичної проблематики, сформулювати правові шляхи реалізації гуманітарної політики держави. Основними методами вирішення поставлених завдань є історичний метод, герменевтичний та прогностичний.

З позицій історичного підходу, гуманізм, як система поглядів на роль людини у суспільстві, як світоглядна доктрина сформувався в епоху Відродження, хоча його зародки, прообрази як первинні уявлення щодо цінності окремо взятої людини можна спостерігати вже в культурі древніх суспільств [2, с. 7]. Починаючи з епохи Відродження в системі гуманістичних знань формувалися та стверджувалися дві різні тенденції. Перша знайшла своє втілення у гуманістичних поглядах прогресивних буржуазних мислителів ХVIII — ХІХ ст.ст. Друга — в ідеології народно-визвольного руху та у вченні соціалістів-утопістів. Обидві тенденції схожі у своїй антифеодальній та антицерковній спрямованості, у боротьбі за висунення особистості у центр уваги.

При цьому перша тенденція виходить із теорії та практики індивідуалізму, із того, що основою суспільного устрою має бути приватна власність на засоби виробництва. Її ідеалом є розвиток природних властивостей людини, і головне — її вільна участь в економічному житті. Друга тенденція навпаки — формується як критика ідей приватної власності на засоби виробництва, а разом з цим і відносин експлуатації людини людиною.

Ідеї гуманізму також аналізувалися та розвивалися в працях представників марксизму, а згодом і у працях ідеологів соціалізму. Гуманізм розглядався в контексті об'єктивно існуючих відносин «людина-суспільство», а гуманізація розумілася у єдності двох складових: як гуманізація особистості та гуманізація суспільства. Один напрям, за цим вченням, обумовлював існування іншого. Разом з цим, критиці піддавався гуманізм буржуазного суспільства, гуманізм християнської моралі. Підлягали критиці всі інші немарксистські (релігійні та нерелігійні) концепції гу-

маністичної спрямованості на підставі того, що не вказували істинних шляхів, методів та засобів забезпечення реального гуманізму людського життя.

Із часом, зміною соціально-економічних та політичних умов життя змінювалися відповідним чином й уявлення про роль людини в суспільстві, про систему та обсяги можливостей людини, чому сприяли фактори цивілізаційного розвитку, науково-технічний прогрес, розширення знань про природу самої людини та природу як оточуюче середовище, в якому функціонує соціум.

Однак соціальний розвиток ХХ ст. разом із цілим рядом позитивів привніс в існування людини й величезну кількість негативів, як проблем або загроз існуванню людини взагалі (біологічних, природничих, політичних, військових, фізичних, економічних тощо), в тому числі й загроз, пов'язаних із модернізацією злочинності.

Це спонукало фахівців замислитися над станом та перспективами розвитку людства, а отже з більшою зацікавленістю звернутися до проблематики гуманізму. Але вже не для вирішення проблем політичної та ідеологічної першості, а з метою прогнозування можливостей виходу із кризових ситуацій, що загрожують нормальному розвитку суспільства.

Можна підсумувати, що обставини життя людської спільноти вивели дискусію про гуманістичні засади співіснування із сфери ідеологічних проблем на проблеми фактичні, що і надало гуманістичній проблематиці рис реалізму.

Сучасні науковці — представники політології, філософії, теорії права, фахівці галузевих правових наук продовжують працювати над гуманістичною проблематикою, беручи до уваги історичні, ідеологічні, прагматичні аспекти, використовуючи контексти національного розвитку, європейської інтеграції, світових або європейських стандартів життя, адаптації національного законодавства тощо. Саме цей фактор свідчить про складність питання гуманізації суспільного буття в Україні, про необхідність вироблення загальнодержавних підходів до проблеми прав людини в сучасних умовах, про розширення її можливостей та гарантії їх реалізації.

У зв'язку з цим у науковій термінології використовуються такі терміни: «гуманітарна політика держави», «гуманітарні проблеми національної безпеки», «міжнародне гуманітарне право», «гуманітарна допомога», «гуманітарна діяльність», «гуманітарний розвиток суспільства», «гуманітарна освіта», «гуманістичний спосіб життя», «правовий гуманізм», «гуманістична конституція», «гуманістичний рух» тощо.

Зупинимось на окремих поняттях, які з позицій правової науки дозволяють розкрити зміст гуманізму як основоположної ідеї сучасного трансформаційного суспільства та висвітлити її співвідносність з правом, проблемами та перспективами розвитку правової системи України.

Гуманізм проявляється у гуманітарній політиці держави, яка виявляється у послідовному здійсненні заходів, спрямованих на підтримку й інтенсифікацію гуманітарного розвитку суспільства згідно з визначеними пріоритетами та загальнонаціональними інтересами. Її сутністю є створення умов для виявлення, формування й розвитку творчого потенціалу особи та суспільства в цілому.

Гуманітарний розвиток суспільства — це процеси зростання можливостей людини, її добробуту, безпеки, здоров'я та духовності.

Серед зазначених напрямів гуманітарного розвитку необхідно визначити місце правовому розвитку, який по відношенню до інших має сквозний характер, забезпечуючи розвиток сфер охорони здоров'я, безпеки, добробуту тощо. У зв'язку з цим фахівці гуманітарно-правової проблематики формулюють три фундаментальні правові завдання: забезпечення прав людини; забезпечення рівності у реалізації цих прав; створення людиноцентричної моделі законодавства [3, с. 25].

Забезпечення прав людини. Права людини — одна із фундаментальних категорій правознавства. Сучасне гуманістичне розуміння прав людини спирається на зміст Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. Провідною гуманістичною думкою цього документу є думка про те, що всі люди мають рівні права і свободи вже від народження. Не існує на сьогодні іншого документа, який би перевершив за своїм гуманістичним змістом Декларацію. І не зважаючи на те, що в ньому зазначені лише основні орієнтири, на досягнення яких спрямовують свою діяльність передові розвинені країни, він залишається актуальним й до теперішнього часу.

Гуманістична теорія розглядає права людини не тільки як певну цінність, а й як інструмент протистояння різним видам тиску, насильства, що є не тільки виправданим, а й законним. Права

людини у гуманістичному вимірі — це також засіб, що дозволяє встановити баланс, рівновагу у відносинах. Ці права (права людини) виникають з того часу, коли такий баланс знайдено та проголошено. Саме такий баланс зафіксовано у Загальній декларації прав людини.

Забезпечення рівності у реалізації цих прав. Одним із дискусійних питань рівності є питання суб'єкта, який бере на себе обов'язок її забезпечення. Відповідно до гуманістичного світогляду таким провідним суб'єктом виступає держава, яка проголосила та гарантувала цілий ряд можливостей людини у вигляді прав або свобод. Гуманісти визначають три основні сфери, де людина неспроможна самостійно реалізувати свої можливості і в яких бачать виключну роль держави: освіта та культура; охорона здоров'я, соціальне забезпечення. Цим вичерпується перелік сфер життя, в яких вони готові прийняти від держави допомогу або вимагають від гуманістичної держави такої допомоги. Основними функціями держави гуманісти визначають забезпечення співіснування людей та їх безпеки.

Іншим суб'єктом забезпечення рівності у реалізації прав та свобод людини визнається громадянське суспільство, структуроване на різноманітні об'єднання: виборці, акціонерні товариства, профспілки, партії, союзи тощо. У зв'язку з цим слід згадати про існування у сучасному світі таких гуманістично орієнтованих об'єднань, як Міжнародний гуманістичний та етичний Союз, Російська гуманістична спілка.

Створення людиноцентричної моделі законодавства. Забезпечення ефективного розвитку законодавства має сприяти на практиці гуманізації та демократизації суспільних відносин, реалізації принципу соціальної справедливості [4, с. 132]. Відповідно до гуманістичних поглядів, поняття закону як різновиду нормативно-правових актів не відрізняється. Проте акцентується увага на конструюванні системи прав (як системи можливостей людини) та на конструюванні обов'язків.

Основна ідея — закони мають бути такими, щоб люди добровільно їх виконували. Обмеження зовнішньої свободи може мати місце лише у випадках, коли виникає загроза свободі іншої людини.

Гуманізм заперечує використання людини проти її волі як засобу для досягнення чужої мети. Основоположним гуманістичним принципом законодавства є принцип свободи договору, відповідно до якого сторони є вільними в процесі ухвалення договору та прийняття на себе взаємних обов'язків. При цьому закони повинні передбачати можливість використання такого інструменту, як держава, якщо одна із сторін відмовиться від виконання прийнятих на себе зобов'язань.

Людиноцентрична модель законодавства передбачає, що права, свободи та інтереси людини є основним критерієм визначення якісних параметрів законодавства. Норма законодавчого акта не може обмежувати зовнішню свободу людини окрім випадків, коли це необхідно для забезпечення свободи інших людей. В іншому випадку така норма визнається несправедливою, а, отже, неправовою.

Як висновок слід зазначити, що сучасна методологія правознавства дозволяє розглядати гуманізм в праві: як основоположну ідею правового світогляду, що ґрунтується на ідеалах свободи, рівності та справедливості, які складають сутність гуманізму; як визначальний принцип юриспруденції, згідно якого людина визнається найвищою цінністю, метою і ніколи — як засіб; як реальний стан відносин, побудованих на балансі інтересів та рівності сторін, неможливості зовнішнього примусу відносно визначеної законодавчо свободи.

Як явище культурного життя гуманізм у кожній конкретній країні має свої особливості прояву, способи реалізації, завжди має конкретно-історичний зміст. Разом з цим, гуманізм є показником цивілізованості людини і суспільства, пронизує усі сфери життєдіяльності людини, має універсальний характер як загальнолюдська цінність.

Гуманізація суспільного життя може відбуватися у різних напрямках державної політики, зокрема, шляхом здійснення правових трансформацій, орієнтованих на забезпечення прав людини, які є не тільки соціальною та правовою цінністю, а й перепорою на шляху свавільного втручання у сферу індивідуальної свободи, механізмом забезпечення реалізації можливостей людини.

Визнання гуманізму основоположною ідеєю права дозволяє визначити основні напрями її реалізації у правовій дійсності України, серед яких: удосконалення національного законодавства шляхом приведення його у відповідність до європейських стандартів у галузі прав людини; під-

вищення рівня правової культури шляхом загальної інтелектуалізації суспільства; створення системи гарантій незалежності правосуддя; підвищення рівня ефективності правозахисних інституцій.

Використана література:

1. *Юридична* енциклопедія: В 6-ти т. / [за ред. Ю. С. Шемчушенка та ін.]. — Т. 1: А-Г. — К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. — 669 с.
2. *Гуманистическая* природа социалистических общественных отношений / [науч. ред. Б. К. Лебедев]. — Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1990. — 192 с.
3. *Гуманітарна* політика Української держави в новітній період: [монографія] / [за ред. С. І. Здіорука]. — К.: НІСД, 2006. — 403 с.
4. *Копейчиков В. В.* Гуманизм советской демократии / В. В. Копейчиков. — К.: Политиздат, 1989. — 156 с.

Гусарев С. Д. Гуманізм як основоположна ідея сучасного правового світогляду.

У статті висвітлюються питання гуманістичного світогляду. Визначаються шляхи запровадження гуманістичної ідеї у практику функціонування правової системи України.

Ключові слова: гуманізм, права людини, правовий гуманізм, гуманістична конституція, гуманістичний рух, гуманістична держава.

Гусарев С. Д. Гуманизм как основоположная идея правового мировоззрения.

В статье освещаются вопросы гуманистического мировоззрения. Определяются пути воплощения гуманистической идеи в практику функционирования правовой системы Украины.

Ключевые слова: гуманизм, права человека, правовой гуманизм, гуманистическая конституция, гуманистическое движение, гуманистическое государство.

Gusarev S. Fundamental Idea of Humanism as a Legal Outlook.

The article reveals the concept of humanism as most essential understanding of the law qualities. It is characterized as a general measure of freedom, equality and justice in society. These social values as freedom, equality, and justice are the essence of humanism law. In the modern period the problems of humanity is addressed to objective need of present stage of jurisprudence development.

From the standpoint of historical approach the humanism, as a system of views onto role of individual in society, as a philosophical doctrine emerged in the Renaissance epoch. It embryos as the primary idea of the individual value and can be observed at the culture of ancient societies.

Since the Renaissance humanism has formed two different trends. The first embodied in humanistic views of progressive bourgeois of XVII — XIX centuries. Second was in the ideology of national liberal movement and the teachings of utopian socialists.

Humanism ideas were developed in the works of Marxism and later in books of Socialists. The humanism is considered in the context on «objectively existing relations» man-society».

Social development period of the twentieth century caused the need to think about the prospects for human development and therefore greater interest to appeal the problems of humanity to anticipate opportunities out of crises that threaten the normal development of society.

Modern political scientists, philosophy, legal theory, industry experts are also working on these issues, taking into account both historical aspects and European integration.

In this regard, in scientific terminology as follows: «humanitarian policy», «humanitarian issues of national security», «international humanitarian law», «humanitarian aid», «humanitarian activities», «humanitarian society», «humanitarian Education», «humanistic way of life», «legal humanism», «humanistic constitution», «humanistic movement».

The article stresses man-model legislation provides that the rights, freedoms and interests is the main criteria for determining the quality of legislation. Rule statute can not limit the freedom of man outside unless it is necessary to ensure the freedom of others. Otherwise, this provision recognizes as unfair and therefore unlawful.

Current law allows the methodology to consider humanism in law: a fundamental idea of legal philosophy based on ideals of liberty, equality and justice that are the essence of humanism as a defining principle of law, under which a person is recognized as the highest value, purpose, and never as means, as real state relations, built on a balance of interests and equality. It is impossible to external compulsion against a particular law of freedom.

As the phenomenon of cultural life the humanity in each country has its particular manifestations, methods of implementation, always has concrete historical content. At the same time, humanism is a measure of civilized man and society, permeates all spheres of human life, as universal as universal values.

Humanization of social life can occur in various areas of public policy, including through legal transformation-oriented human rights that are not only social and legal value, but the obstacle to arbitrary interference in the sphere of individual freedom, mechanism of realization of human capabilities.

Recognition of the fundamental idea of humanism include: the improvement of national legislation to bring it into line with European standards of human rights, improve the legal culture, a system of guarantees of the independence of justice, improve the effectiveness of human rights institutions.

Key words: humanism, human rights, legal humanism, humanist constitution, humanistic movement, humanistic state.